

“KAYIT DIŞI DİN” ÜZERİNE

**Prof. Dr. Mustafa Sait
YAZICIOĐLU**

İslam dünyasında dinin devlet yapısı içinde veya kontrolü altında bulundurulması şeklindeki yönetim tarzı çok eskilere dayanır. Hz. Peygamber sonrası Dört Halife dönemi kendine has uygulamaları ile İslam tarihinin müstesna bir dönemini teşkil eder. Bu dönemden sonra farklı bir dini ve siyasi üslupla ortaya çıkan, Emevi saltanatı ile başlayan din-devlet uygulaması, bir kısım farklılıklar barındırsa da, günümüze kadar devam edegelmiştir.

Osmanlı dönemi kuruluşundan itibaren dünya imparatorluğu olduğu dönemlerde de benzer uygulamayı devam ettirmiş, İmparatorluğun verdiği güç ve özgüvenle kendine has bir model oluşturmuştur. Gerek medrese gerekse din bürokrasisi alanlarında oluşturulan uygulama ve gelenekler uzun yıllar İmparatorluğun ihtiyaçlarını karşılamış, 19. Yüzyılda bir kısım yenilenme çalışmaları ve nihayet Cumhuriyet dönemi ile ana eksenden fazla ayrılmadan yeni bir uygulama biçimine evrilmiştir.

Osmanlı dönemi dini bürokrasinin tepe noktasında bulunan Şeyhülislam padişah tarafından atanır ve görevine son verilirdi. Dolayısı ile din kurumu devlet bürokrasisinin denetimi ve kontrolü altında idi. Padişah üzerinde manevi otoritesi olan bir iki Şeyhülislam dışındakiler klasik anlamda üst düzey devlet memurlarıdır. Kendilerinden istenen görüşlerle ilgili verdikleri mütalaaların sonuna ekledikleri, “şer’i maslahat değildir. Nasıl emredilmişse öyle hareket etmek lazım gelir” ifadesi konumu belirlemektedir. Sonuçta karar verici durumda olan padişahın iradesi her şeyin üzerinde kabul edilmekte, İmparatorluğun dirlik ve düzenliğı bu anlayışta yatmaktadır. Osmanlıya has “Örfi Hukuk” ihdası, bir kısım görüşlere müracaat edilse de, sonuçta padişahın iradesi ve onayı ile gerçekleşmektedir.

Şeyhülislam dışındaki kadı, müfti, imam gibi görevlerde bulunanlar da elbette devlet görevlileri olup görevlendirilmeleri ve ücretleri devlet eli ile yapılırdı. Osmanlının son dönemlerinde oluşturulan “Şer’iye ve Evkaf Vekâleti” din ve vakıf işlerinin bir Bakanlık bünyesinde toplanması ile kısmen siyasi bir hüviyete bürünmüş, din işleri protokol bakımından daha üst bir kademeye taşınmıştır.

Cumhuriyet dönemi pek çok yeni düzenleme ile yeni bir başlangıç amaçlamış, kendisine farklı hedefler belirlemiştir.

31 Mart 1924 tarihinde Şer’iye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, onun yerine Diyanet İşleri Reisliğı ve Vakıflar Umum Müdürlüğü kurularak yeni bir düzenlemeye geçilmiştir. Temsil bakımından Diyanet İşleri gerilemişse de Cumhuriyetin kurucularınca Genel Kurmay Başkanlığına verilen değer ve protokol Diyanete de verilmiş, benzer statü tanınmıştır. Ancak zaman

içinde Genel Kurmay gücü sayesinde konumunu hep korumuş, hatta daha etkin hale gelmişken Diyanet savrulmuş, zaman içinde çok gerilere düşmüştür.

Diyanet bir devlet kurumu olmakla görevlileri de, geleneğe uygun olarak, devlet memuru statüsündedir. Devletçe görevlendirilip maaşa bağlanmış, devletin gözetim ve denetimi altında kamu görevlilerinin bağlı bulunduğu genel mevzuat içerisinde hizmet vermektedirler.

Cumhuriyet döneminde benimsenen “*laiklik*” ilkesinin, özellikle ilk dönemlerde uygulanan Fransız anlayışına paralel versiyonu olan “*laikçilik*” uygulaması, Diyanet ve din hizmetlerinin konumunu bir hayli zorlaştırmış, siyasetin zaman zaman ağırlaşan baskısı kurum üzerinde hep hissedilmiş, yoğun tartışmalar hiç eksik olmamıştır. Değişik siyasi dönemlerde siyasetin anlayış ve uygulamaları çerçevesinde görev yapmanın zorluklarına sadece vurgu yapmakla yetinmek istiyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığı günümüzde imkânları, yasal durumu, devlet nezdindeki itibar ve saygınlığı olabilecek en iyi konumdadır. Bu, hiçbir sorun veya eksikliğin olmadığı anlamına gelmez. Sadece devlet yapısı içinde iyi bir konumda olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Diyanet bu avantajlı konumda iken bu yapının dışında kalan dini grupların etkinliği de giderek artmaktadır. Bu sadece demokratik ortam gerekçesi ile izah edilemediği gibi değişik boyutları ile tartışmaya açık bir konudur. Diyanet devlet desteği ile bu kadar imkân ve donanıma sahipken, öneminin azaldığını söyleyen araştırmacılar da vardır. Bu kaniya varırken İslami kesimin sahip olduğu radyo TV kanalları, dini grupların yayın faaliyetleri, Diyanet dışındaki bazı isimlerin TV kanalları vasıtası ile geniş bir etki alanına sahip olmaları, sahip olunan internet siteleri, facebook sayfalarının varlığı, çok sayıda İslami yayınevinin etki ve gücüne vurgu yapılmaktadır.

Diyanet sonuçta devlet yapısı içinde yer alan bir devlet kurumu olmakla bütçesi devletçe karşılanır, görevlileri devlet memuru statüsündedir. Devlet genelde otoriter, merkeziyetçi, hantal bir bürokratik yapı, ağır işleyen bir mekanizma olarak algılansa da güçlü bir yapıyı temsil eder. Kurumsal ve bürokratik mekanizma olarak sahip olduğu güç, Osmanlıya uzanan, ondan miras alınan geleneklerle de ilgilidir. Bürokratik yapı hızlı işlemez, güçlüdür, kendini koruma refleksi çok öne çıkar. Karar vermede zorlanır, zaman zaman üst makamların onayına ihtiyaç duyar. Bundan dolayıdır ki siyaset bürokratik oligarşiden hep şikâyet eder ama değişen fazla bir şey de olmaz. Bu anlamdaki düzenlemeler dirençle karşılaşır, sonuç almak da zorlaşır.

Devlet otoriteyi, ciddiyeti, resmiyeti sembolize eder; algısı da çok sıcak değildir. Devlet dairesinde işi olup da endişesiz, güle oynaya gidene pek rastlanmaz. Ancak son yıllarda bireyi merkeze alan, “*her şey insanın refah ve mutluluğu içindir*” anlayışı doğrultusunda bir değişim/dönüşümün işaretleri görülse de, bu mekanizmanın kolayca ve kısa sürede çözülemeyeceği bir gerçektir. Çünkü on yıllardır devletin gücü, otoritesi ve saygınlığı güç ve kuvvette aranmış, birey arka planda kalmıştır.

Devletin yanında özel sektör daha farklı bir üsluba sahiptir. Adam kayırmacılık pek olmadığı gibi istihdam edeceği elemanları kendi koyduğu ölçülere uygunluk derecesine göre değerlendirip alır; referanslar çok etkili olmaz. Çünkü sonuçta kazanan veya kaybeden işveren olacaktır. Aldığı eleman genelde ehliyetli-liyakatli olur, iyi ücret verilir, iyi de çalıştırılır.

Diyanet devlet yapısı içinde yer alan bir kurum olarak yukarıda özetle bahsedilen bürokratik yapının dışında değildir. Disiplini ve bürokratik işleyişi bazı dönemlerde çok öne çıkmış, başka kurumlara örnek bile gösterilmiştir.

Görevini “*beş vakit namaz kıldırmak*” olarak algılayıp kabul eden bir din görevlisinin tavrı ruhsuz, kuru, donuk bir alışverişe döner ve hiçbir etkisi olmaz. Hâlbuki esas görev, Yaratana karşı bir şükran borcu olan namazdan sonra daha etkin bir şekilde devam etmelidir. Cemaati ile hemhal olmak, onlara rehberlik/önderlik etmek, sıkıntılarını aşmada moral destek sağlamak onun esas görev alanları içinde anlaşılmalıdır. Elbette görevinin hakkını verenler bu tanımın dışındadır. Bazı kamu görevlilerinin ‘bu kadar maaşa ancak bu kadar hizmet olur’ anlayışı taşıdıkları bilinen bir husustur.

Buradan işin din eğitimi boyutuna geçerse şu tespitleri de ilave etmemiz gerekir. Diyanete bağlı Kur’an Kursları dini bilgi edinmek isteyenlerin ilk durağıdır. Burada kısaca Kur’an-ı Kerim okumasını öğrenmek, hafızlık ve temel dini bilgileri öğrenmek imkânı vardır. Bu kurumlar yaygın olup Diyanetin/devletin gözetim ve denetimi altındadır.

İmam Hatip Liseleri din eğitiminin yanında diğer alanları da kapsayan orta öğretim kurumları olup Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde hizmet verirler. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan kanunlardan birisi olan “*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*” (öğrenimin birliği) her türlü eğitimin devlet çatısı altında yapılmasını öngörmüş, tüm eğitim faaliyeti tek çatı altında toplanmıştır. İmam Hatip Okulları pek çok sıkıntı, engelleme ve hak kayıpları yaşamışlarsa da günümüzde bu tür yaklaşımlar kalmamıştır. Uzun yıllardan beri faaliyette olan bu okullarımız, günün şartlarına uygun yeni bir yaklaşımla ciddi bir yapılanma içine girememişler, fiziki şartlarının düzeltilmesi ile yetinilmiştir. Uzun yılların tecrübelerini güncelleme konusunda – her alanda olduğu gibi- çekingen davranıldığı bir vakıa olup bu ayrı bir tartışma konusudur.

Daha üst düzeyde, akademik anlamda din eğitimi İlahiyat Fakültelerinde yapılmaktadır. Üniversite bünyesinde eğitim yapan bu kurumlar son yıllarda sayısal olarak hızlı bir artış göstermiştir. Bu hızlı artışın kaliteli eğitim bakımından bazı sorunları da beraberinde getirdiği göz ardı edilmemelidir.

Türkiye’nin tarihsel birikimi ve devlet geleneğinin sonucu olarak ortaya çıkan her seviyedeki din eğitimi ve bu eğitimin hizmete dönüştüğü Diyanet Kurumu olarak değerlendirildiğinde, önemli tecrübe ve kazanımlar sonucu gelinen noktanın hiç de küçümsenmeyecek bir düzeyde olduğu kabul görmektedir. Türki Cumhuriyetler ve bazı İslam ülkeleri bu tecrübe

birikimini paylaşmak amacı ile incelemiş, yerinde görmüş ve kendi ülkelerinin şartlarına ve özelliklerine göre faydalanmışlardır.

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen bu kurumların hepsi zaman zaman değişik vesilelerle tartışmalara konu olmaktadır. Bunda yadırganacak bir durum da yoktur. Devlet yapısı olarak laik bir sistemde devletin denetim ve kontrolü altındaki bir din eğitimi ve hizmet boyutuyla Diyanet Kurumu elbette tartışılabilir. Yeter ki duygusal, ideolojik ve siyasi gerekçelerle değil, daha iyisini aramak, işleyişi kolaylaştırıcı, yapıcı ve kaliteyi yükseltmeyi hedef olarak yapılmış olsun.

Bu vesile ile şu hususa işaret etmekte fayda vardır. Ülkemizde eleştiri kültürü maalesef yeterince oturmamış, çoğu zaman eleştiri ile karalama veya iftira birbirine karışmış durumdadır. Eleştirinin iki yönden faydası vardır. Yerinde ise kişi kendini özeleştiriye tabi tutarak yararlanma ve kendini geliştirme imkânı bulur. Eleştiri yanlış verilere dayalı haksız ve yersiz ise, karşı taraf bilgilendirilerek yanlışlık düzeltilmiş olur. Bu çerçevede kalındığı sürece her iki taraf da kazançlı çıkacaktır.

Devlet yapısı içinde hizmetin avantajları olduğu gibi sıkıntıları da vardır. Sonuçta bir kontrol mekanizması ve maddi bakımdan bağımlılık vardır. Dönemlere göre siyasetin değişmesi sonucu farklı anlayış ve yaklaşımların ortaya çıkması, onlara uyum sağlamada bir takım zorluk ve sıkıntıları da beraberinde getirdiği tecrübe ile bilinen bir husustur.

* * * *

Yapısı ve işleyişi bakımından bir kısım sorunları barındıran bu yapının yanında bir başka boyut da “kayıt dışı”lıkta ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışı kavramı burada olumsuz anlamda değil, resmi alan dışındaki yapılanmayı ifade etmektedir. Yukarıda özetlemeye çalıştığımız resmi din eğitimi ve hizmetlerinin yanında ülkemizde başka yapılanmaların varlığı da yaşanan bir olgudur.

Kayıt dışı dini yapılanmanın en tehlikeli, sinsî ve zarar verici olanı FETÖ diye adlandırılan terör örgütünün olduğunda şüphe yoktur. Uzun yıllardır beklenen mehdi/kurtarıcı safasatları ile sinsî bir şekilde yetiştirilen ve benliklerinden soyutlanan elemanların, 15 Temmuz tarihinde sebep oldukları felaketin ülke tarihinde eşi ve benzeri ne görülmüş ne de yaşanmıştır. Bugün bile izah etmekte zorlandığımız bu olup bitenler, bize en büyük bir ikaz ve geleceğe yönelik yapılması gerekenler için yol gösterici özellikler taşımaktadır. Bu yaşananların tahlili, hiçbir komplekse kapılmadan objektif ve doğru bir şekilde yapılamazsa, geleceğe yönelik düzenlemelerin etkinliği de tartışmalı olacaktır.

Cumhuriyet öncesi Osmanlı yönetimleri tarikat, cemaat, tekke ve zaviyelerden Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması faaliyetleri için yararlanmış, buna rağmen onları gözetim ve denetim altında tutmaktan da geri kalmamıştır. Herhangi bir başkaldırıya karışmaları halinde de en sert tedbirlere başvurulmuş, devletin devamı, dirliği ve düzenliği hep ön planda ve her şeyin üzerinde tutulmuştur. Bu tür yapılanmalar Cumhuriyet dönemine geçişte pek çok sıkıntılar ve baskılar çekmiş olmalarına rağmen faaliyetlerini ve varlıklarını sürdürme gelmişlerdir.

Devlet denetimindeki dini örgütlenme ile tarikat/cemaat türü yapılanmalar arasında san-ki devlet-özel sektör anlayışının yansımaları görülebilir. Devlet kurallarla işleyen/yönetilen bir mekanizma iken özel sektör –devletin genel kuralları içinde – örgütlenme ve çalışma şek-lini, usul ve esaslarını kendisi belirler. Cemaat/tarikat yapılanmasında da benzer bir tavır var saymak çok yanıltıcı olmaz. Bu yapılarda genelde devlet resmiyeti dışında daha farklı bir yak-laşım, gönül bağı kurma biçiminde bir anlayış öne çıkar. Böylece cemaat veya tarikat bağlıları birbirlerine tutkun olmalarına karşın, kendilerinden farklı yapıları –açıktan olmasa da- pek benimsemez ve dışlayıcı bir tutum içine girerler.

Böylece bağlılarını kendi belirledikleri usul ve üslup içinde eğiterek o gruba bağımlı hale gelmeleri yönünde çaba gösterirler. Bu bağımlılık/bağımlılık bazen tüm benliği ile kendini teslim etme noktasına da gelebilir. Yakın zamanda yaşanan FETÖ olayı bunun tipik bir örneğidir. Bütün benliğini, aklını, muhakemesini birilerine teslim edip kendi iradesini yok saymak, inancımızla bağdaşmayan ve vebal gerektiren bir durumdur. “Bakmaz mısınız”, “görmez misiniz”, “düşünmez misiniz”, “ibret almaz mısınız” diye sürekli aklını kullanmaya vurgu yapan din anlayışımızla bu bağımlılık tamamen çelişki içindedir. Ancak insanların beyinleri yıllar boyu yıkanırsa bu tür çe-lişkilere görülür, yaşadığımız akıl almaz ve izahı zor durumlar da ortaya çıkabilir.

Bir kısım menakıp kitaplarında yer alan bazı rivayet ve hurafelerin topluma aktarılması, insanların temiz duygu ve hissiyatlarına hitap edilerek yanlış anlayışların yerleşmesine vesile olmaktadır. Bu konularda bolca malzeme vardır; ancak sahih din anlayışına uygunlukları çok tartışmalıdır. Bu tür kaynaklardan beslenenler ve onlara alet olanların sorumluluğu da büyüktür.

Zor, sıkıntılı ve meşakkatli zamanlarda bireylerin dindarlıklarını besleyen bir kaynak olan tasavvufi düşünce, günümüzde bazı gruplarca ve farklı bir sunumla mecrasından sapmış bir şekilde, tüm iletişim araçlarını da kullanarak, topluma verilmeye çalışılıyor. Bunda bir hayli başarılı olunduğu da müşahede edilmektedir.

Peki, ne yapmak gerekiyor?

Öncelikle doğru/sahih din anlayışının çocuklarımıza, gençlerimize ve nihayet topluma verilmesi büyük önem arz ediyor. Doğru din anlayışına sahip birey aklını, benliğini, kimliğini ve neticede her şeyini başka birilerine emanet etmez; bilir ki “...*kendi çalışmasından* (yapıp ettiklerinden) *başka bir şey yoktur*” (53/Necm:39). Buraya da ancak doğru, sağlıklı ve sahih bir eğitim yolu ile ulaşılabilir. Eğitim zaman isteyen, bir anda olup bitmeyen, zor, meşakkatli ve sonucu zaman içinde alınan bir süreçtir.

Kayıt dışı din kavramı ile anlatılmak istenen, yukarıda işaret edilmeye çalışıldığı gibi, resmi eğitim ve uygulamaların dışında gelişen tarikat/cemaat yapılanmalarıdır. Günümüzde kendi prensip ve uygulamaları içinde sadece manevi eğitime ve ruhi olgunluğa odaklanmış olanların dışında bir kısım yapılanmalar dünyevileşmiş, maddiyata, güce makam ve mevkie

önem verir olmuşlardır. Maddiyatı yaptıkları hayırlı işler için bir araç olarak görüp/gösterip onu meşrulaştırmaya yönelik yorumlama eğiliminde olsalar da, sorunlu bir durumun varlığı inkâr edilemez. Bir kısmı maddiyata ilaveten mensuplarını devlet kademelerine yerleştirerek güç devşirme arayışı içinde oldukları bilinen bir husustur. İş buraya evrilmişse bunun sonunu bulmak imkânsızdır. Ne kadar verilirse verilsin istekler devam eder. Gücün sınırını belirlemek kontrol edilemez boyutlara varır ve sonuçta tekrar duvara toslama tehlikesi her zaman mevcuttur. İnsanoğlunun fitratında var olan makam-mevki ve diğer bazı hırslar, gemlenemediğinde ne tür olumsuzluklar yaşandığı yakinen bilinen bir husustur. FETÖ olayında yaşanan benzer felaketle bir daha karşılaşmamak için, bu konu üzerinde olanca ciddiyetle durup düşünmek ve bir kısım düzenlemeler yapma zarureti vardır.

Buradan hareketle bu tür oluşumların yasaklanması elbette çare değildir. İnsanların bir kısmı bu tür yapılara yönelerek orada mutluluğu bulduklarını iddia edebilir. Demokratik ortamlarda insanları mecburi istikametlere sevk etme imkânı yoktur; böyle bir uygulamadan sonuç da alınmaz. Önemli olan doğru ve sağlıklı bilgilere ulaşma kanallarının çok ve kolay ulaşılabilir olma imkânlarını insanlara olabildiğince sunabilmektir. Ondan sonrası kişileri bağlar ve özgür irade ile tercihte bulunma olayıdır. Kaldı ki yasaklama merak ve ilgiyi artırmaktan ve yer altına itmekten başka bir sonuç vermez.

Bu tür yapıların kayıt ve kontrol altına alınmasının sağlıklı bir yol olup olmadığı da tartışılabilir. Devletleştirmeye yönelik bir müdahalenin başarı şansı zayıftır. Bilindiği gibi günümüzde sivil oluşumların önemi toplumsal hayatta ve siyasette giderek daha çok hissedilir hale gelmektedir. Sivil toplum örgütleri, resmi yapıların el atmadığı konularda önemli çalışmalar yapmaktadır.

Ancak bu tür faaliyetlerin hiçbir esasa bağlı olmadan istendiği gibi yürütülmesinin ortaya çıkaracağı olumsuzluklar, yaşanan felaket düşünüldüğünde, kesinlikle göz ardı edilemez. Hassas bir konu olduğu için üzerinde çalışılması, bir uzlaşma zemini bulunarak çözüm üretilmesi gerekiyor. Diyanet İşleri Başkanlığının bu konuda bir girişimi basında yer almış ancak arkası henüz gelmemiştir. Nazik ve hassas bir konu olduğu için iyi çalışılması ve projelendirilmesi gerekmektedir.

Şurası unutulmamalıdır ki dini cemaatleşme şeffaf, denetlenebilir ve kendi alanı içinde faaliyette bulunmak durumundadır. Her türlü ticari, siyasi eğitsel işlere girmeleri, hele de kontrol dışı, şeffaf olmayan usul ve yöntemlerle bu alanlarda istedikleri gibi faaliyet göstermeleri, muhtemel sıkıntıların doğmasına sebep olacaktır. FETÖ ve benzeri yapılanmalarla bir daha karşılaşmamak için şeffaflık, denetim ve gözetim büyük önem arz etmektedir.

Kaydedilmesi gereken önemli bir nokta da şudur. İmam Hatip ve İlahiyat eğitimine açık cephe alınması ve bu kurumların her vesile ile karalanmaya çalışılması izahı zor bir durumdur. Bu kurumlardaki eğitim metotları değişik yönleri ile eleştirilebilir. Ancak özellikle bazı İlahiyat Fakültelerindeki akademisyenleri, kendileri gibi düşünmeyip farklı şeyler söylüyorlar diye sevi-

yesizce eleştirmek/kötülemek anlaşılması zor, iyi niyetten nasipsiz kaba bir durumdur. Kendi dar kalıpları içinde oluşturdukları din anlayışını tek doğru, onun dışındakileri sapkınlık olarak gören bu anlayış insani olmadığı gibi kesinlikle İslami de değildir. Bu cüretkâr ve haddi aşan tutum ve tavırlar, bir kısım yapılanmaların ne kadar pervasız ve doğrunun yegâne ölçüsü olduklarına olan kesin inançları, asla sağlıklı ve tutarlı bir tavır olmadığı gibi, kültür mirasımızı oluşturan düşünürlerimizin anlayışları ve üslupları ile de bağdaşmamaktadır.

Bu tarz pervasız ve temelsiz suçlamaların yanında, samimi dindarları sömürmek amacı ile her derde deva dualar, cennete ulaştıran bir kısım materyaller, Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim ayetlerini istismar ederek, performans artırıcı dua/ayetlerle insanlar yanlış yönlere sevk edildiği gibi, maddi kazanç elde etme yoluna da gidilmektedir. Bu ölçüde duygu ve inanç istismarının, kimseden çekinmeden ve Allah'tan korkmadan nasıl yapılabildiğini anlamak gerçekten zordur.

Bu ve benzeri faaliyetlerin din ve vicdan özgürlüğü veya teşebbüs hürriyeti gibi kavramlarla meşrulaştırılması imkânı yoktur. Sonuçta devlet bireyleri koruyarak, beden ve ruh sağlıklarını tehdit eden her türlü tehlikeye karşı gereken önlemleri almakla yükümlüdür.

Sonuç olarak bir öneri:

İslam siyaset sisteminde dört halife döneminin kendine has dinamikleri ve yapısı vardır. Ondan sonra yönetimi meşru olmayan bir şekilde ele geçiren Emevi iktidarı ile din kontrol altına alınmış, istendiği ve planlandığı şekilde yönlendirilmiştir. İlave etmek gerekir ki din anlayışı doğru mecrasından bu dönemde saptırılmış ve rayından çıkarılmış olup bu ayrı bir tartışma ve araştırma konusudur. O dönemden bugüne kadar din devletin içinde ve kontrolünde olagelmıştır.

Türkiye'de mevcut durum yukarıda özetlenmeye çalışıldı. Burada üzerinde durulan husus, dinin ve bir kısım dini oluşumların mutlaka kayıt altına alınması olayı değildir. Önemli olan, işlemlerin, özellikle mali yapıların ve yapılanmaların kayıt dışılığı meselesidir. Kayıt dışılığında keyfilik, gizlilik ve sınırsızlık vardır. Bu durumun ortaya çıkaracağı sıkıntılar hesap edilmeli, kontrol mekanizmaları bir şekilde devreye sokulmalıdır. Sivil oluşumlar devletin müsamahasından yararlanarak, ama kontrolü dışında faaliyetlerde bulunarak her türlü istismara açık bir yapılanma içinde olmamalıdır.

Özgürlükleri sınırlayan bir anlayış veya başka bir ifade ile inançları kayıt ve kontrol altına alma niyet ve düşüncesi ile sonuç alma imkânı yoktur. Bu tür yapıların kendi manevi alanları içinde faaliyette bulunmaları esastır. İşin içine maddiyat, siyasi veya başka türlü bir güç devşirme niyeti girmişse bunun hayırlı sonuçlarının olmayacağı hep görülmüş, tahribatları yaşanmıştır. 15 Temmuzda yaşananlar ibretlik ve çok acı bir örnek olarak orta yerde durmaktadır.

Burada merhum Turgut Özal'dan nakledilen bir anekdotu, güncelliğini hep koruduğu için dikkatlere sunmak istiyorum. 1983 seçimlerini kazanıp hükümet kurduktan bir müddet

sonra İstanbul'a gittiğinde cemaat ve kanaat önderleri ile bir toplantı düzenler. O toplantıda merhum Özal mealen ve özetle "...Şimdiye kadar dini bir kısım faaliyetlerinizde çeşitli sıkıntılar yaşamış olabilirsiniz. Artık Türkiye'de din ve vicdan özgürlüğünün yanında başka özgürlükler de öne çıkacaktır. Kılık kıyafetinizle veya amacınız doğrultusundaki faaliyetlerinizden dolayı sıkıntı yaşamamız söz konusu olmayacaktır. Ancak devleti yönetmeye kalkışırsanız o eli tutar atarım. Bu yetkiyi milletten ben aldım ve ben kullanacağım. Herkes kendi işine bakacak..." anlamında bir konuşma yapmış. Bu her dönem için geçerliliğini koruyan önemli ve dozu iyi ayarlanmış bir ikazdır.

Bu düşüncelerin ışığı altında son olarak Diyanet İşleri Başkanlığının mevcut yapısını korumakla birlikte, daha sivil bir görünüme kavuşturulması gereğine vurgu yapmak istiyorum. Burada ifade edilmek istenen husus, bürokratik bir devlet kurumu görüntüsünün artık daha sivil bir yapıya evrilmesi gereğinin ortaya çıkmış olmasına olan inancımdır. Böylece toplumla daha kolay ve rahat ilişki kurma ve daha etkin olma imkânı bulunabilir; sivilliğin avantajlarından daha çok yararlanılabilir. Bunun usul ve yöntemi elbette kolay değildir. Bu öneriyi yaptıktan sonra bir formül önerecek durumda da değilim. Usul ve yöntemi üzerinde kafa yormak gerektiği gibi çeşitli yönleri ile araştırmaya muhtaç bir konu olduğu ortadadır. Din-devlet ilişkisi bağlamında karmaşık bir öneri olduğunun farkındayım. Din devlet ilişkileri konusu zaten zor ve tartışmalı olduğu için öneri de kolay değildir. Ancak çalışılması ve emek verilmesi, çaba gösterilmesi gereken bir konu olduğuna inanıyorum. Yapıcı ve verimli bir tartışma ortamı sonunda, rahat ve toplumla iç içe bir yapının oluşturulabilmesi halinde, daha etkin bir hizmet anlayışının bulunabileceğine inanıyorum.

Konuya siyasi ve ideolojik kalıplardan değil, yaşanan olumsuzluklardan hareketle yeni bir model arayışı olarak yaklaşılabilirse hayırlı sonuçlara ulaşma şansı bulunabilir. Nihai hedef hep birlikte daha huzurlu ve mutlu bir ortam oluşturmak olmalı ve bu amaç doğrultusunda gayret sarf edilmelidir.

Şurası da unutulmamalıdır ki, din ile devlet arasındaki ilişkilerin kökünden hallini sağlayacak sihirli bir formül yoktur. Batı dünyasında bu iki kurum tarih boyu kıyasıya mücadele ederek, sonuçta laiklik ilkesi etrafında bir uzlaşmaya varmışlarsa da, konu tamamen tartışma alanından çıkarılabilmemiş değildir.

İslam dünyasında durum daha farklıdır. Bu dünyada din devlet içinde ve kontrolünde olmuştur. Cumhuriyet Türkiye'si, tarihi birikim ve tecrübesinden hareketle bir model oluşturmuş ve bir hayli mesafe almışsa da, herkesi tatmin edecek bir yapı ortaya konamamıştır. Sihirli formül olmadığına göre, yaşanan çağın gerekleri ve gelinen durumlar göz önüne alınarak, yeni yaklaşımlar ve çözüm yolları aranmalı, her şeye rağmen bu konuların her zaman tartışmalı alanlar olacağı da unutulmamalıdır.